

**LIETUVIŠKOJI MOKSLINĖ MEDICINOS PERIODIKA LIETUVOJE
XX a. TREČIAJAME–PENKTAJAME DEŠIMTMETYJE
(IKI 1944 m.)**

SILVIJA STAKULIENĖ

Vilniaus universiteto Medicinos istorijos ir etikos skyrius
M. K. Čiurlionio g. 21, LT-2009 Vilnius, Lietuva
El. paštas: silvija.stakuliene@mf.vu.lt

Lietuvos kultūros paveldui atstovauja spauda. Viena iš jos sudedamųjų dalių – mokslinė medicinos periodika, turinti galias tradicijas mūsų šalyje. Pirmoji medicinos knyga – S. Simonijaus „Commentariola medica et physica ad aliquot scripta“ – pasirodė 1584 metais, o medicinos periodikos reikėjo laukti daugiau nei du šimtmečius. Jos ištakos siejamos su Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto profesoriaus J. Franko veikla. Jis pirmasis pradėjo leisti šios profesijos leidinius. XIX a. pirmojoje pusėje Lietuvoje jau buvo susiformavusi kitakalbė medicinos mokslinė periodinė spauda. 1808–1838 metais Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto medikai lotynų, lenkų, rusų kalbomis leido medicinos periodiką, šie leidiniai garsėjo Europoje ir įėjo į XIX šimtmečio medicinos periodikos „aukso fondą“ [3, 163–164]. Tačiau tolesnės istorinės ir politinės realijos ilgokai sustabdė šios spaudos leidybą. Apie lietuviškos mokslinės medicinos periodikos ištakas galima kalbėti tik nuo XX a. pradžios, kai spaudos draudimo panaikinimas atvėrė plačias galimybes plėtoti nacionalinę spaudą. Pradinę lėtą šios periodikos leidybą lėmė sudėtingos krašto istorinės sąlygos: Pirmasis pasaulinis karas (1914–1917), kaizerinė okupacija (1915–1918) su dviguba karine ir politine spaudos cenzūra, Lietuvos valstybės kūrimosi sunkumai.

1913 metais pasirodęs „Medicinos ir gamtos“ žurnalas buvo pirmasis lietuviškas mokslinis leidinys, skirtas medicinos, veterinarijos, farmacijos ir gamtos problemoms. Tebuvo išleisti du numeriai, tolesnę leidybą nutraukė prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas. Tik po septynerių metų pasirodęs žurnalas „Medicina“ atgaivino prieškarinio Lietuvos gydytojų viltis. Išsamiau apie lietuviškosios medicinos periodikos pradžią Lietuvoje iki XX a. trečiojo dešimtmečio aptariama ankstesnėje autorės publikacijoje [22, 220–230]. XX a. pirmajame ir antrajame dešimtmetyje jau buvo suburtas aktyvus medicinos darbuotojų branduolys, ėmėsis aktyvios leidybinės veiklos. Jų pastangomis pradėta leisti profesionali lietuviška mokslinė ir populiarioji medicinos periodika. Nuo 1909 metų iki 1920 metų sveikatos tematika pasirodė šeši medicinos periodiniai spaudiniai, iš jų tik vienas mokslinis. Nuosekliai tęsdami pradėtus tyrinėjimus, aptarsime minimo laikotarpio pagrindinius mokslinius medicinos

leidinius. Pagal „Lietuviškų periodinių leidinių 1923–1940 m. kontrolinį sąrašą“ [10], buvo leidžiama per dvidešimt įvairaus pobūdžio leidinių medicinos tematika, iš jų tik du moksliniai.

Temos aktualumą lemia Lietuvos Respublikos XX a. trečiojo–penktojo dešimtmečių medicinos periodinės spaudos, sudarančios Lietuvos kultūros paveldo dalį, kompleksiškas įvertinimas, šio laikotarpio dėsningumų atskleidimas, mokslinių medicinos leidinių istorinis reikšmingumas tiek medikų bendruomenei, tiek plačiai visuomenei. Dabartiniu metu, keičiantis mokslinėms koncepcijoms, įsivyraujant naujoms paradigmoms, labai aktualu iš istorinių pozicijų įvertinti šį tarpukario Lietuvos laikotarpį. Tarsi iš naujo atveriamas klasikinis Lietuvos Respublikos medicinos mokslo modelis, leidžiantis suvokti ir paskleisti jau sukauptą daugiašakį medicinos spaudos paveldą, išlikusį tik spausdintu žodžiu. Aptariamoji spauda turėjo nepaprastai didelį poveikį to meto medikams – ji buvo esminė jungiamoji grandis ir pagrindinė jų bendravimo priemonė.

Šiame straipsnyje, remdamiesi originaliais archyviniais dokumentais, saugomais Vilniaus universiteto Medicinos istorijos muziejuje, taip pat spausdintais medicinos periodikos leidiniais, išleistais Lietuvos Respublikos laikotarpiu, aptarsime tik mokslinę medicinos periodinę spaudą. Tyrimo objektu pasirinkti du pagrindiniai moksliniai medicinos leidiniai: „Medicina“ ir „Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto darbai“ (toliau – „VDUMFD“). Panagrinėsime mokslinių periodinių leidinių ištakas, leidimo eigą, raidos dėsningumus, redaktorių veiklą. Tiriamasis laikotarpis apima 1920–1944 metus. Sąlyginai jį galima suskirstyti į Lietuvos Respublikos (1920–1940) ir dviejų okupacijų (1940–1944) metus. Tai dar mažai nagrinėta tema Lietuvos medicinos ir spaudos istorijoje.

XX a. Lietuvos Respublikos trečiasis dešimtmetis – naujas ir reikšmingas mūsų valstybės kūrimosi etapas, kai galima kalbėti apie solidžių mokslinių medicinos leidinių pasirodymą. Ir nors lietuviškoji medicinos periodinė spauda dar gerokai atsiliko nuo Vakarų Europos ir net mūsų artimiausių kaimynų estų ir latvių [23, 81–83], tačiau tai jau buvo didelė pažanga skleidžiant mokslines medicinos žinias Lietuvoje. Mūsų šalis iš atsilikusio Rusijos imperijos pakraščio pamažu virto savarankiška Europos valstybe. Buvo leidžiama gausybė universalaus turinio laikraščių ir žurnalų, specializuotų periodinių švietimo, žemės ūkio bei karybos leidinių, tarp jų tik nedidelę dalį sudarė medicinos periodiniai leidiniai.

Lietuviškosios mokslinės medicinos periodikos istoriografinė sritis beveik netyrinėta. Lietuvoje ši spauda nėra kompleksiskai išnagrinėta ir analizuota, palyginta ir įvertinta. Bendrais bruožais aptarta tik V. Žuko [31, 183–184], V. Urbono [27, 54] ir A. Andriušio darbuose [3, 161–176], kurie vertingi faktografinių duomenų gausa ir jų analize. Nemaža duomenų galima rasti enciklopedijose, paskirų fragmentų – Lietuvos medikų disertacijose, medicinos žinynuose, medicinos srities bibliografijose,

informacinio pobūdžio straipsniuose. Tarp gausybės išleistų medicinos bibliografinių rodyklių labai nedaug skirtų Lietuvos Respublikos laikotarpiui. Susiduriama ir su istorinio pobūdžio darbų bei didaktinės mokomosios medicinos literatūros stoka, jau nekalbant apie šio mokslo biobibliografinius žodynus. Dėl tokių darbų sintezės trūkumo sunku objektyviai įvertinti tarpukario Lietuvos medikų veiklą, jų darbus. Kai kurių detalių tikrinimui ir tikslinimui reikia sugaišti daug laiko. Tarybiniais laikais daug faktų buvo nutylėta, prieštaringai vertinti žinomi medicinos darbuotojai, istoriškai neobjektyviai atskleistas šis Lietuvos Respublikos tarpsnis. Todėl atkurdami prieškario leidėjų ir redaktorių kultūrinę veiklą, norėtume prisiminti ir kuo objektyviau įvertinti pirmųjų mokslinių leidinių redaktorių svarų įnašą į lietuviškos medicinos spaudos raidą. Šioje srityje artimiausi kaimynai lenkų mokslininkai nuveikė gerokai daugiau: nuo 1991 metų jie leidžia XX a. lenkų medikų biografinius žodynus. Aišku, šiems darbams atlikti jų pajėgos didesnės [20, 92].

Lietuvos Respublikos laikotarpiu kai kurios medicinos darbuotojų profesinės grupės bei jų institucijos jau leido savo lietuvišką medicinos periodiką. 1920–1940 metais buvo išleista per dvidešimt leidinių sveikatos tematika. Tarp jų buvo vienkartinį ir ilgai gyvavusių įvairių profesinių medicinos sąjungų, draugijų spaudinių. Tačiau savo apimtimi, turiniu, mokslinių žinių universalumu jie negalėjo prilygti ir konkuruoti su „Medicina“ ir vėliau leistais „VDUMFD“. Iš specialiųjų profesinių medicinos leidinių tai buvo „Farmacijos žinios“ (1923–1940), leistos Vaisininkų draugijos kartu su Farmaceutų sąjunga. Jose skelbtos šios srities mokslo aktualijos, Sveikatos departamento Farmacijos skyriaus veikimo apyskaitos, nutarimai, farmacijos įstatymai. Minėtina Lietuvos Raudonojo Kryžiaus gailestingųjų seserų draugovė, turėjusi savo profesinį leidinį „Lietuvos sesuo“ (1930), vėliau ėjusį pavadinimu „Gailestingoji sesuo“ (1931, 1938). Savo profesinę spaudą turėjo Sveikatos departamentas, Kauno miesto ligonių kasa, Lietuvos akušerių draugija, Lietuvos vaiko draugija, Lietuvos blaivinimo draugija, Žmogaus globos draugija ir daugelis kitų organizacijų.

1920 m. pradėta leisti „Medicina“, o nuo 1933 m. – „VDUMFD“. Iš pradžių aptarsime „Medicinos“ leidybą, redaktorių, finansavimą, autorius. Spaudinio ištaikos sietinos su 1919 metų Kauno medicinos draugijos (toliau – KMD) įkūrimu. Vienas iš svarbiausių jos uždavinių buvo lietuviškos medicinos spaudos sukūrimas. Aktyvus šios draugijos narys gydytojas J. Žemgulys, visų KMD narių įpareigotas, parengė žurnalo projektą, pateikė jį Vyriausybei ir parūpino lėšų pradiniam žurnalo finansavimui. Tapęs šio leidinio redaktoriumi, tą pačių metų gegužę išleido pirmąjį „Medicinos“ numerį: kuklaus viršelio, dviejų spaudos lankų, nedidelio formato, 1000 egzempliorių tiražu. Leidėjais skelbėsi Gydytojų sekcija prie Lietuvos mokslo draugijos ir KMD, tačiau vėliau išryškėjo, kad visa leidybos ir finansinė atsakomybė teko KMD nariams. Jie organizavo „Medicinos“ leidybą, plati imą, reklamavimą ir pateikė daugiausia straipsnių. Pirmaisiais metais redaktoriaus iniciatyva prie KMD

buvo įsteigtas Fondas medicinos raštams leisti. Tačiau jis tik iš dalies palengvino žurnalo finansavimą – lėšų stigo visą jo gyvavimo laiką. J. Žemgulis redagavo leidinį iki 1922 metų penktojo numerio. Vėliau redaktorius ir leidėjas pareiškė atsisakė motyvuodamas dideliu profesinio darbo krūviu. Prisimindami jo asmenybę galime teigti, kad tai buvo vienas iš garsiausių XX a. tarpukario Lietuvos medikų. 1910 m. jis įstojo ir mokėsi Petrapičio karo medicinos akademijoje, vėliau persikėlė į Tartu universitetą (1913) ir po Pirmojo pasaulinio karo Charkove išlaikęs valstybinius gydytojo egzaminus 1918 metais grįžo į Lietuvą. Labai daug energijos skyrė KMD, Aukštųjų kursų Medicinos skyriaus ir Vytauto Didžiojo universiteto bei Lietuvos chirurgų draugijos įkūrimui, daug rašė aktualiais chirurgijos klausimais. J. Žemgulis yra paskelbęs per 50 publikacijų, daugiausia „Medicinoje“. Aktyviai dalyvavo įvairių draugijų (Karo sanitarijos, Kovos su vėžiu, Klaipėdos krašto lietuvių gydytojų) veikloje. 1995 metais minint „Medicinos“ 75-metį, prisiminta ir pirmojo redaktorius J. Žemgulis (1890–1941) veikla [1, 215–220], jo tragiška lemtis (1941 m. sušaudytas) [14, 34–36].

Tolesnį žurnalo redagavimą ir leidybines funkcijas perėmė J. Staugaitis. Šiame bare dirbo per visą Lietuvos Respublikos laikotarpį, taip pat sunkiais tarybinės ir vokiečių okupacijų (1940–1944) metais. [21, 57–63]. Tai buvo išskirtinė tarpukario Lietuvos asmenybė, labai daug prisidėjusi prie lietuviškosios medicinos žinių skleidimo ir įtvirtinimo. Tarybiniais metais J. Staugaičio veikla, jo leidybinis ir redakcinis darbas buvo visiškai užmiršti.

Lietuvos Respublikos laikotarpiu J. Staugaitis buvo aktyvus naujų medicinos idėjų skleidėjas, pirmojo Lietuvos Steigiamojo Seimo vicepirmininkas, vienas iš pirmųjų medikų Lietuvoje, suvokiusių išskirtinę medicinos spaudos svarbą besikuriančioje Lietuvos valstybėje. Pradėjęs redaguoti žurnalą, 1922 metų Nr. 6/7 įvadiniame straipsnyje rašė: *naujoji Redakcija [...] supranta, kokią sunkią našą ji yra užsidėjusi ant savo pečių, ir aiškiai numato visas sunkenybes, kurias jai teks nugalėti. Bet ji turi vilties, kad gaus atitinkamos moralinės ir medžiaginės paramos iš draugų gydytojų ir todėl pajėgs nugalėti visas kliūtis...* [7, 305–306]. Siekdamas supažindinti kuo daugiau medikų su skelbiamais „Medicinoje“ originaliais straipsniais, ypač naujausiais medicinos laimėjimais, pažadėjo spausdinti tokių straipsnių trumpas anotacijas vokiečių ir prancūzų kalbomis. Reklamuodamas „Mediciną“ J. Staugaitis kreipėsi į Lietuvos medikus, tikėdamasis paramos – ir į Amerikos gydytojus, kvietė juos skaityti, reklamuoti ir aktyviai prenumeruoti lietuvišką medicinos žurnalą.

Naujasis redaktorius visą laisvalaikį skirdavo žurnalo reikalams, dirbo be atokvėpio ir visų buvo vadinamas „medicinos spaudos tėvu“. 1928 metais, minint J. Staugaičio 60-metį, kolega dr. A. Matulevičius taip rašė: *Redaktorius penkiuose asmenyse: redaktorius, kalbos taisytojas, korektorius, administratorius ir ekspeditorius* [13, 808–811]. J. Staugaitis savo bute įkūrė redakciją (Mickevičiaus g. 11 a) ir

būdamas tikras patriotas žurnalo leidimui aukėjo ir asmeninių lėšų, pats už darbą jokio atlyginimo negaudavo. Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Medicinos istorijos muziejuje saugomame J. Staugaičio archyve (F 10) vienoje iš bylų rašoma: „*Medicinos*“ *Redaktorius, pradėdamas nuo 1922 metų 6/7 numerio, ligi šiol netiktai nėra apmokėtas, bet ir atlyginimo už darbo dідumas dar nėra nustatytas* [28, 10]. O štai ką teigia ilgus metus medicinos istoriją tyrinėjanti J. Norvaišienė: *Dėl lėšų stokos iki 1924 m. nebuvo sudaryta redakcinė komisija, kadangi neatsirado norinčių dirbti žurnalo redakcijoje be atlyginimo. Visa žurnalo leidimo našta teko KMD pirmininko J. Staugaičio pečiams* [13, 132]. Jau pačioje leidimo pradžioje „*Medicinos*“ žurnalas neapsiribojo vien Lietuvos skaitytojais. Žurnalo redakcija, tikėdamasi mainais iš užsienio gauti medicinos literatūros KMD bibliotekai ir siekdama populiarinti žurnalą užsienyje, siuntė šį leidinį į daugelio šalių bibliotekas, universitetus, draugijas, įvairias medicinos įstaigas. 1923 metais jų skaičius siekė net 152. Lietuviškas žurnalas keliavo į JAV, Pietų Amerikos valstybes, Japoniją, Angliją, Italiją, Vokietiją ir kitas šalis. Nuo 1922 metų, sudarius sutartį su Sveikatos departamentu, pradėti leisti priedai, skelbiantys Vidaus reikalų ministerijos Sveikatos departamento (toliau – VRM Sveikatos departamentas) oficialius dokumentus, pavyzdžiui: „Lietuvos medicinos, farmacijos ir veterinarijos personalo ir įstaigų sąrašą“, „Lietuvos farmacijos prekybos įstaigų ir farmacininkų sąrašą“ ir t. t. Šie priedai, kuriuose skelbti įvairūs potvarkiai ir nutarimai, spausdinami iki pat žurnalo uždarymo 1944 metais. Tai stiprino finansines leidinio pozicijas, nes departamentas reguliariai skirdavo lėšų šiems priedams. J. Staugaitis rūpinosi ir žurnalo įvaizdžio kūrimu, nuolat tobulino leidinio struktūrą. 1923 metų pirmojo numerio „Redakcijos vedamajame“ ypatingą dėmesį atkreipė į referatų skyrių. Buvo pradėti spausdinti originalūs medicinos straipsniai, skelbiamos santraukos anglų, vokiečių, prancūzų kalbomis. Tačiau pinigų stygius neleido mokėti autoriams honorarų už straipsnius. Kad padėtis pagerėtų, 1923 metais redaktorius įvedė naują: kiekvienas autorius, rašantis žurnalui, nemokamai gaudavo 25 egzempliorius savo straipsnio atspaudų.

1924 metų pirmajame numeryje „Nuo Redakcijos“ rašyta: [...] *dedamos visu pastangos, kad „Medicina“ taptų visiškai rimtu, turiningu ir įdomiu, gyvu medicinos mokslo laikraščiu, ir kad tuo būdu jis pasidarytų panašus geresniems užsienio medicinos laikraščiams, kuriuos pilnai norėtų atstoti Lietuvos gydytojams* [16, 1–3]. Prie žurnalo įkurta Redakcinė komisija, į kurią įėjo Lietuvos universiteto medikai, atstovaujantys įvairioms medicinos šakoms: J. Alekna, prof. P. Radzickas, prof. P. Avižonis, J. Bagdonas, K. Buinevičius, J. Blažys, J. Boitas, K. Grinius, A. Jurgeliūnas, P. Kalvaitytė, J. Karuža, E. Landau, V. Lašas, P. Mažylis, J. Staugaitis, V. Mingailaitė-Tumėnienė, E. Vintleris. Jie apibendrindavo atsiųstus straipsnius, po to straipsniai būdavo redaguojami, trumpinami ar net gražinami. Be to, nariai rengė „*Mediciniai*“ naujausios literatūros apžvalgas bei referatus, kuriuose

pateikdavo mokslo naujienas, naujų gydymo būdų aprašymus, vaistų vertinimą bei visą aktualią informaciją, susijusią su medicina. Redakcinės komisijos nariai dirbo atsakingai ir sistemingai. Išplėsta medicinos žinių kronikos skiltis. Ji suteikė žurnalui dinamikos ir gyvybingumo, įvairumo, atskleidė Lietuvos piliečių sveikatos būklę.

1925 metais įvestos dvi naujos rubrikos: 1. Praktikos žinios – trumpi pastebėjimai, pranešimai iš terapijos srities (medžiaga imama iš įvairių užsienio laikraščių ir žurnalų bei Lietuvos gydytojų praktikos); 2. Pašto dėžutė (atsakymai gydytojams į įvairius profesinius, juridinius ir medicinos mokslo bei kitus klausimus). Be Redakcinės komisijos, „Medicinos“ žurnalo redagavimui ir administravimui buvo sudaryta Redakcinė kolegija, į kurią įėjo prof. P. Avižonis, dr. J. Alekna, J. Staugaitis. Per penkerius metus buvo suformuoti pagrindiniai „Medicinos“ žurnalo skyriai:

1. Originalūs straipsniai ir periodikos apžvalgos iš įvairių medicinos mokslų sričių.
2. Referatai medicinos mokslų straipsnių, išspausdintų įvairiuose užsienio medicinos laikraščiuose ir žurnaluose.
3. Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto, sveikatos ir gydymo įstaigų veiklos apyskaitos.
4. Medicinos draugijos gyvenimo kronika.
5. Lietuvos sveikatos srities įstatymai, nutarimai, potvarkiai.
6. Einamoji bibliografija.
7. Kronika.

1927 m. pirmojo „Medicinos“ numerio įvadiniame straipsnyje skaitytojai buvo informuojami apie Redakcinės kolegijos ir Redakcinės komisijos sudarymą, taip pat reguliariai leidžiamus VRM Sveikatos departamento priedus. Šie priedai buvo spausdinami iki pat žurnalo uždarymo 1944 metais. Juose skelbiami įvairūs Sveikatos departamento potvarkiai, įsakymai, nutarimai ir kita direktyvinė medžiaga.

Nemažas redaktorius J. Staugaičio nuopelnas ir didelis „Medicinos“ pranašumas – nepaprastai kruopščiai ir atsakingai kiekvienų metų paskutiniame numeryje spausdinamos metų bibliografinės teminės rodyklės. Jas sudarė penkios dalys: 1. Originalūs medicinos mokslų straipsniai; 2. Informaciniai straipsniai, apyskaitos, nekrologai, polemika; 3. Referatai (viduje sugrupuota pagal medicinos mokslų šakas); 4. Klinikos ir praktikos patyrimai; 5. Abėcėlinis dalykų sąrašas. Nuo 1927 metų šalia lietuviškos bibliografinės teminės rodyklės pradėta spausdinti ir analogiška rodyklė prancūzų kalba [15, II–IV].

Labai svarbus ir aktualus „Medicinos“ žurnalo veiklos baras – medicinos mokslų terminijos kūrimas. Tuo laikotarpiu Lietuvoje vyko aktyvus bendrinės lietuvių kalbos norminimo procesas, neaplenkęs ir medicinos srities. Medicinos mokslų terminijoje vyravo iš praeities paveldėti lotyniški žodžiai ir labai daug skolinių iš

slavų kalbų. Opus buvo lietuviškų medicinos terminų klausimas. Su juo susidurdavo visi žurnale bendradarbiaujantys autoriai. Todėl labai sveikintina iniciatyva – 1927 metais „Medicinoje“ paskelbta žinutė „Mediciniškosios terminologijos reikalu“, kurioje skaitytojai informuojami apie Terminologijos komisijos prie KMD sukūrimą. Ši komisija atliko milžinišką darbą: parengė medicinos terminų projektą, pateikė jį svarstyti Valstybinei terminologijos komisijai. Atliktas darbas pasiteisino, nes vėlesniuose žurnalo puslapiuose pasirodė nauji terminai pamažu prigijo ir vartojami medicinoje iki šių dienų. Nauji medicinos terminai buvo kuriami visą žurnalo leidybos laikotarpį.

1928 metais, siekdama išsiaiškinti skaitytojų nuomonę apie spaudinį, žurnalo administracija išspausdino anketą, kurioje pateikė labai daug įvairaus pobūdžio klausimų. Gauti rezultatai buvo apibendrinti ir paskelbti 1929 metų pirmajame numeryje. Išryškėjo daugumos skaitytojų pageidavimai, kad „Medicina“ eitų vieną kartą per mėnesį, to paties formato ir apimties, spausdinama ant geros kokybės popieriaus, kiekvienas žurnalo numeris būtų skiriamas tik vienai medicinos mokslo temai. Į pastarąjį pageidavimą atsakytą, kad Lietuvoje nėra daug rašančių vienos siauros specialybės medikų, todėl leisti teminį žurnalą neįmanoma. Tik penktajame dešimtmetyje, kai susiformavo gausus įvairių medicinos šakų specialistų būrys, atskiri numeriai jau buvo skiriami tik vienai medicinos šakai, pavyzdžiui, chirurgijos, tuberkuliozės klausimams nagrinėti.

1928 metais, minint J. Staugaičio 60-metį, Lietuvos universiteto Medicinos fakultetas už nuopelnus medicinai jam suteikė nusipelnusio garbės daktaro vardą. J. Staugaitis buvo Kauno medicinos draugijos pirmininkas (1924–1940), atstovavo Vidaus reikalų ministerijos Medicinos tarybai (1929), buvo Lietuvos Seimo atstovas (1920–1926), Lietuvos gydytojų sąjungos, Draugijos kovai su tuberkulioze (1924 m.), įvairių labdaros organizacijų įkūrėjas ir uolus pagalbininkas.

„Medicinos“ žurnale bendradarbiauti, jį skaityti ir platinti nuolat buvo kviečiami Lietuvos ir užsienio gydytojai. Amerikoje vienas iš uoliausių žurnalo reklamuotojų ir skaitytojų buvo gydytojas A. Graičiūnas. Jis aktyviai platino „Mediciną“ tarp užsienio lietuvių. Lietuvoje ieškota būdų pritraukti naujų skaitytojų. Pavyzdžiui, studentams medikams buvo taikomos nuolaidos, ir jie galėjo įsigyti žurnalą už pusę kainos. Žurnalas nuolat skelbdavo svarbiausius, su medicina susijusius įvykius, spausdino gydytojų suvažiavimų medžiagą, draugijų pranešimus. Kiekviename numeryje medikai buvo raginami skaityti ir prenumeruoti „Mediciną“ kaip privalomą ir būtiną savo specialybės leidinį.

L. Labutytė savo diplominiame darbe „Medicinos knyga Lietuvoje 1918–1940 m.“ apžvelgė visą to laikotarpio išleistą medicinos spaudą, lietuvių ir kitakalbę [9]. Iš visų tuo laikotarpiu išleistų 1022 lietuviškų knygų net 644 sudarė straipsnių atspaudai iš „Medicinos“ žurnalo, t. y. 54 proc. visos išleistos lietuviškos medicinos knygu

produkcijos. Leisti atspaudus vertė tuometinės sąlygos. Išeidavo nedidelės, nuo kelių iki keliolikos puslapių knygutės, be antraštinio lapo ir viršelio. Jų gausa rodo, kad „Medicinoje“ buvo spausdinama aktuali ir svarbi medžiaga.

J. Staugaičio fonde saugomas vienas iš daugelio atspaudų – tai 1922 metų Nr. 11/12 „Medicinoje“ išspausdintas gydytojos Šereševskienės straipsnis „Visuomenės kova su tuberkulozu ir jos organizacijos planas“, parengtas Kauno gydytojų sąjungos susirinkime 1921 metais skaityto pranešimo pagrindu [25].

„Medicinos“ žurnale, kaip rašo medicinos istorijos tyrinėtoja J. Norvaišienė, *vyravo straipsniai chirurgine ir terapine tematika, sudarydami nuo 24,5 proc. iki 34,2 proc. visų atspausdintų straipsnių* [13, 132]. Šie duomenys rodo, kad tarpukario Lietuvoje daugiausia buvo plėtojamos ir nagrinėjamos šios dvi medicinos mokslo šakos. Kitą, bet jau mažesnę dalį sudarė straipsniai oftalmologijos ir fiziatrijos tematika, kurią nulėmė didelis Lietuvos gyventojų sergamumas trachoma ir tuberkulioze.

Per savo ilgą gyvavimo laiką žurnalas kelis kartus keitė pavadinimą: iki 1940 metų – „Medicina“, vėliau, sovietų okupacijos metais, – „LTSR medicina“ (1940–1941) ir vokiečių – „Lietuviškoji medicina“ (1941–1944). Nuosekliai tirdami „Medicinos“ leidimo eigą, norėtume atkreipti dėmesį į termino „laikraštis“ vartojimą paantraštinuose duomenyse. Nors visą laiką „Medicinoje“ buvo rašoma „laikraštis, skiriamas medicinos teorijos ir praktikos reikalams, taip pat gydytojų profesiniams reikalams“, tačiau šis spaudinys iš tiesų buvo žurnalas. Lietuvos Respublikos laikotarpiu tuometinėje spaudoje visi žurnalai buvo įvardijami „laikraščiais“. Ir nors jau 1913 metais L. Gira „Vaivorykštę“ pakrikštijo „žurnalu“ [10, 310], tačiau, pasak bibliografo A. Ruzgo ir kitų autoritetingų tyrinėtojų, lietuvių spaudoje terminas „žurnalas“ galutinai įsitvirtino po nepriklausomybės praradimo, okupacijų metais [19, 236].

J. Staugaitis, apibūdindamas ir įvertindamas savo veiklos 10-metį, rašė: *mūsų artimiausi kaimynai estai ir latviai, nors turėdami daugiau už mus ir gydytojų, ir medicinos mokslo jėgų, savuosius mediciniškus laikraščius žurnalus („Eesti Arst“ ir „Latvijas arstu žurnals“) pradėjo leisti žymiai vėliau, būtent: estai – dvejis metais vėliau ir latviai – trejais ar ketveriais metais vėliau negu mes* [24, 308]. „Medicina“ privalėjo skaityti visi šalies gydytojai. Ryškėjo žurnalo, kaip šviečiamojo ir mokomojo leidinio, įtaka medicinos visuomenei.

Finansavimas buvo aktuali ir opi problema per visą žurnalo leidimo laikotarpį. Vos pradėjus leisti „Mediciną“, ėmė stigti lėšų. Jų trūko ir vėliau. Valstybė žurnalo nefinansavo, o kadangi Lietuvoje gydytojų buvo nedaug, todėl lėšos, gautos parduotuvėse, irgi buvo menkos. Pagrindiniai pajamų šaltiniai – aukos, įvairių institucijų subsidijos ir prenumerata. Visa ši finansinė veikla aiškiai matyti iš kasmetinių žurnalo apyskaitų, kurias sistemingai ir kruopščiai tvarkė redaktorius J. Staugaitis. Pavyz-

džiui, 1922 metais KMD fondo subsidija – 61 440 auksinų medicinos raštams leisti – buvo ne išėitis iš padėties [24, 315]. Net iki 1924 metų dėl lėšų stygiaus net nebuvo sudaryta „Medicinos“ žurnalo redakcinė komisija, kadangi neatsirado norinčiųjų be atlyginimo dirbti redakcijoje. Tik vėliau, jau po 1930 metų, redaktorius gaudavo algą. Intensyviai buvo ieškoma pastovesnių finansavimo šaltinių. Labai aktyvūs buvo Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto mokslo darbuotojai. Jų straipsniai sudarė 40 proc. visų „Medicinoje“ publikuojamų darbų. Tad ieškant finansavimo šaltinių 1924 metais pradėtos derybos su fakulteto atstovais dėl paramos žurnalui. Tų pačių metų viduryje buvo pasirašyta sutartis, kurioje Lietuvos universiteto Medicinos fakultetas ir KMD pasidalijo lygiomis teisėmis kaip žurnalo savininkas ir leidėjas. Kad pagerėtų spaudinio kokybė, „Medicinos“ redakcijai ir administracijai prižiūrėti buvo sudaryta Redakcinė kolegija, į kurią, be redaktoriaus, įėjo po vieną šių abiejų susitarusių šalių atstovą. Pagal susitarimą, Medicinos fakultetas skirdavo žurnalui 1000 Lt per mėnesį, o tai sudarydavo 12 000 Lt per metus. Žurnalą nemokamai gaudavo ne tik Medicinos, bet ir visi Lietuvos universiteto fakultetai. Toks nuolatinis finansavimas truko iki 1933 metų, kai Medicinos fakultetas pradėjo leisti savo leidinį. Tuomet „Medicina“ vėl patyrė finansinį sukretimą, nes buvo sumažintos subsidijos, kasmet paliekant tik 3000 Lt. Visos šios aplinkybės labai sunkino finansinę ir leidybinę žurnalo padėtį. Be to, dėl Lietuvą pasiekusių pasaulinės ekonominės krizės padarinių reikėjo mažinti leidinio tiražą. Žurnalą gelbėjo tik redaktoriaus ir leidėjo J. Staugaičio išradingumas ir atkaklumas. Jis labai aktyviai ėmėsi priemonių, kad apsaugotų leidinį nuo bankroto. Buvo pradėta akcija: skaitytojai, nesumokėję už prenumeratą, gaudavo išperkamasias perlaidas ir taip buvo priversti susimokėti už „Mediciną“. Šis darbas 1933–1937 metais davė teigiamų rezultatų ir labai palengvino spaudinio finansinę padėtį. Reikia prisiminti, kad ilgą laiką „Medicina“ naudojosi gydytojų „labdara“ – nemokamais jų straipsniais, kadangi negalėjo mokėti autoriams honorarų. Iš J. Staugaičio finansinių atskaitų matyti, kad po 1930 metų šiek tiek pinigų jau buvo skiriama honorarams.

Be žurnalo administravimo, J. Staugaitis vienintelis tvarkė ir finansinę veiklą. Kiekvienais metais sudarydavo leidinio sąmatą: pajamas ir išlaidas. Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Medicinos istorijos muziejuje saugomas jo asmeninis fondas (F10), kuriame yra nedidelis pluoštelis finansinių dokumentų, susijusių su žurnalo leidybine veikla. Pateikiame vieną iš jų – tai 1932 metų „Medicinos“ žurnalo pajamos ir išlaidos [28,10].

J. Staugaičio fonde esantys 1922, 1923, 1930–1932 metų „Medicinos“ finansinės veiklos dokumentai rodo kasmet didėjančias žurnalo leidybos išlaidas. 1923 metais jos siekė 26 400 Lt, o 1931 metais – 44 000 Lt. Nuo 1932 metų išlaidos vėl mažėja ir sudaro 37 982 Lt. Tokie bangavimai, matyt, vyko per visą „Medicinos“

PAJAMOS	IŠLAIDOS
<p>I. Paprastosios pajamos:</p> <p>1. Prenumerata Lietuvoje 11 500 Lt Užsienyje 500 Lt</p> <p>2. Prenumeratos skola 4000 Lt</p> <p>3. Už atskirus numerius 100 Lt</p> <p>4. Likučiai 1382 Lt 90 ct</p> <p>5. Skelbimai 3000 Lt</p> <p>6. Subsidijos: VDU Medicinos fakultetas 12 000 Lt; Kauno m. savivaldybė 500 Lt</p> <p>Paprastųjų pajamų: iš viso 32 982 Lt 90 ct</p>	<p>I. Paprastosios išlaidos:</p> <p>1. Žurnalo spausdinimas (1250x12) 15 000 Lt</p> <p>2. Redakcijos išlaidos: Redaktoriaus atlyginimas (350x12) 4200 Lt; Sekretorės (200x12) 2400 Lt</p> <p>3. Kitos išlaidos (50x12) 600 Lt</p> <p>4. Administracijos išlaidos (450x12) 5400 Lt</p> <p>5. Honorarui 5000 Lt</p> <p>6. Klišės (70x12) 840 Lt</p> <p>7. Nenumatytos išlaidos 102 Lt 90 ct</p> <p>Paprastųjų išlaidų: iš viso 33 542 Lt 90 ct</p>
<p>II. Nepaprastosios pajamos.</p> <p>1. „Lietuvos medicinos, veterinarijos ir farmacijos personalo įstaigų sąrašas“ 5000 Lt</p>	<p>II. Nepaprastosios išlaidos:</p> <p>1. „Lietuvos medicinos, veterinarijos ir farmacijos personalo įstaigų sąrašo“ spausdinimas 3500 Lt</p> <p>2. Sąrašo tvarkymas ir korektūra 300 Lt</p> <p>3. Ekspedicija 240 Lt</p> <p>Iš viso 4040 Lt</p>
Iš viso pajamų: 37 982 Lt 90 ct	Iš viso išlaidų: 37 582 Lt 90 ct

gyvavimą. Trūkstant visų leidybinės veiklos dokumentų, galime tik fragmentiškai detalizuoti ir kalbėti apie paskirų metų žurnalo finansinės veiklos rodiklius.

1920–1944 metais „Medicina“ išeidavo reguliariai: kartą per mėnesį, sunkiais laikotarpiais leisti dvigubi net trigubi numeriai, apimantys nuo dviejų iki trijų mėnesių. Per metus išeidavo 12 numerių ir šis kompletas sudarydavo vieną tomą. Iš viso išleisti 25 tomai. Net ir 1940–1943 metais, sunkiomis sąlygomis, trūkstant popieriaus, J. Staugaitis sugebėjo išleisti po 12 numerių per metus. „Medicina“, pradėjusi savo gyvavimą nuo 2 lankų (32 puslapiai), nuolat didino apimtį: 1922 m. – 3 spaudos lankai, 1924–1925 m. – 4–5 spaudos lankai; 1942 m. – 10 spaudos lankų, o 1942 metų pabaigoje, blogėjant sąlygoms, trūkstant popieriaus, sumažėjo iki 4 lankų. Įvairavo ir spaustuvės: 1920 m. – „Šviesos“ ir „Lituania“, 1921 m. – „Dirvos“ spaustuvė; nuo 1921 metų 8 numerio iki 1944 metų žurnalas buvo spausdinamas Kauno „Varpe“. Žurnalo leidėjai: 1922–1923 m. – KMD ir Gydytojų sąjunga, 1924–1933 m. – KMD ir Kauno universiteto Medicinos fakultetas, 1934–1939 m. – VDU Medicinos fakultetas ir KMD, 1940–1941 m. – Sveikatos apsaugos liaudies komisariatas, Kauno universiteto Medicinos fakultetas, Medicinos darbuotojų profesinė sąjunga; nuo 1941 m. Nr. 4 iki 1944 m. – Lietuvos sveikatos valdyba ir VDU

Medicinos fakultetas. „Medicinos“ žurnalo kainos nebuvo pastovios. 1922 m. numeris kainavo 50 auksinų, nuo Nr. 8 – 1,50 Lt; 1924–1925 m. – atitinkamai 4 Lt ir 40 Lt per metus. Nuo 1926 iki 1935 metų vienas žurnalo numeris kainuodavo nuo 3 iki 4 Lt, o metų komplektas – 30 Lt. 1936–1940 metais numerio kaina buvo nuo 3 iki 6 Lt, 1941–1944 metais – nuo 3 iki 10 markių.

1921–1927 metais žurnalo tiražas buvo apie 500–1000 egzempliorių, o nustatyti kitų metų tiražų nepavyko. Tik žinoma, kad didžiausias buvo 1941 metais ir siekė 2000 egzempliorių.

Pirmasis redaktorius J. Žemgulys ir vėliau J. Staugaitis subūrė gausų „Medicinos“ žurnalo autorių būrį. Nuo 1920 iki 1930 metų „Medicinoje“ bendradarbiavo 165 asmenys (tarp jų 145 gydytojai, kiti – veterinarai, dantistai, farmacininkai, biologai, chemikai), o nuo 1931 iki 1944 metų straipsnius spausdino per 250 autorių. Vienas iš produktyviausių autorių – profesorius P. Avižonis, kasmet publikuodavęs VDU Akių klinikos metines apyskaitas ir jų paskelbęs per trisdešimt. Iš jų galime spręsti apie šių klinikų raidą, atliktus mokslinius darbus, operacijas. Be to, P. Avižonis aktyviai dalyvaudavo tarptautiniuose suvažiavimuose ir kongresuose ir apie juos informuodavo, rašydavo knygų apžvalgas, recenzijas, straipsnius apie kasdienius gydytojų rūpesčius. Svarus profesorių V. Lašo, K. Buinevičiaus indėlis. Gydytojai V. Kuzma, J. Blažys, B. Zacharinas taip pat buvo nuolatiniai leidinio autoriai.

1944 metais išleisus paskutinį 5/6 žurnalo numerius, jo leidyba nutrūko. Karui pasibaigus dar ketinta jį atgaivinti. Tai liudija Sveikatos apsaugos liaudies komisaro profesorius V. Girdzijausko 78-asis įsakymas, pasirašytas 1944 m. lapkričio 23 d.: *daktarą Staugaitį Joną nuo rugsėjo 1 d. skiriu „LTSR Medicina“ žurnalo atsakingoju redaktoriumi su atlyginimu pagal etatus* [4, 221]. Tai liko neįgyvendinta dėl J. Staugaicio garbaus amžiaus (septyniasdešimt šešeri), vykstančio karo, ypač dėl to, kad į Vakarų pasitraukė bemaž visi pagrindiniai žurnalo autoriai. Kaip rašo Lietuvos medicinos istorijos tyrinėtojas A. Andriušis, *1944-ųjų birželyje netoliese alsuojant fronto liepsnai dar spėjo pasirodyti paskutinis dvigubas „Lietuviškosios medicinos“ sąsiuvinys Nr. 5/6 [...]. Antroji sovietinė okupacija nutraukė šio altruisto dvidešimt dvejų metų triūsą prie Lietuvos medicinos visuomenei svarbaus leidinio* [4, 221].

Grįžtant prie XX a. ketvirtojo dešimtmečio, nors ir paliesto didžiosios depresijos, galima pastebėti, kad Lietuvoje pamažu stabilizavosi ekonominė padėtis, sparčiau kultūrinio gyvenimo tempai, neaplenkdami ir spaudos leidinių. Pagal atliktus skaičiavimus, vien 1933 metais šalyje buvo leidžiama per 400 periodinių leidinių [10]. Šioje jau šimtus skaičiuojančioje spaudos jūroje minimais metais medicinos tematika tebuvo leidžiami 9 spaudiniai, sudarantys 2,1 proc. visos išleidžiamos spaudos produkcijos.

1933 metais kartu su „Medicinos“ žurnalu imti leisti „Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto darbai“. Aptarsime šio reikšmingo medicinos mokslinio tęstinio žurnalo, dariusio didžiulę įtaką medicinos mokslo teorinės minties plėtotei šalyje, ištakas ir raidą. Prielaidų tam jau buvo: šalyje sukurta aukštojo mokslo sistema, suburtas pajėgus medikų mokslinis kolektyvas. Ilgą laiką objektyvios sąlygos Lietuvoje buvo nepalankios tokio pobūdžio mokslinių darbų leidybai. Tereikia prisiminti, kad nuo XIX a. penktojo dešimtmečio Lietuvoje aštuonis dešimtmečius neturėjome aukštosios mokyklos. Tik Lietuvos valstybės įtvirtinimas leido pratęsti tolesnę aukštojo mokslo raidą. 1920 metais Kaune įkurti Aukštieji kursai po dvejų metų peraugo į Lietuvos universitetą, kuriame veikė ir Medicinos fakultetas su 28 katedromis, kiekvienoje iš jų gausus mokslininkų ir pedagogų kolektyvas dirbo mokslinį teorinį ir pedagoginį darbą [5, 17]. Tarp medikų buvo jau nemaža baigusiu mokslus užsienyje ir pradėjusių diegti pažangias medicinos idėjas Lietuvoje. Jų dėka trečiajame dešimtmetyje pradeda plėtotis visiškai naujos medicinos kryptys, vykdomi moksliniai tyrimai, atliekami naujausi eksperimentai, taigi nebuvo atsilikama nuo medicinos mokslo pažangos Vokietijoje, Skandinavijos ir kitose Europos šalyse.

Jaunojo mokslininko V. Lašo pastangomis Lietuvoje atsirado visiškai nauja medicinos mokslo kryptis – alergologija. 1924 metais V. Lašas stažuoja Šveicarijoje pas eksperimentinės alergologijos pradininką profesorių M. Artiusą. Grįžęs į Lietuvą ir surinkęs objektyvių duomenų apie anafilaksiją, 1926 metais išleidžia monografiją „Anafilaksija (Eksperimentiškieji tyrinėjimai)“ ir šių tyrinėjimų pagrindu pirmasis iš medikų Lietuvos universitete tais pačiais metais apgina disertaciją [2, 15].

VDU Vaikų ligų katedros vedėja V. Mingailaitė-Tumėnienė (1880–1976) puoselėjo ir plėtojo pediatrijos mokslus, psichiatrijos mokslų pradininkas Lietuvoje buvo J. Blažys (1890–1939), terapijos srityje dirbo profesorius, garsus klinicistas ir žymus teoretikas K. Buinevičius (1872–1953). Taip pat ir daugelio kitų nesumintų Lietuvos medikų darbo pradžia sietina su Medicinos fakultetu ir jų naujausių teorinių, eksperimentinių-mokslinių darbų publikavimu „VDUMFD“ leidinyje. Tik pasirodę šie mokslo darbai aktyviai įsitraukė į medicinos mokslo žinių skleidimą, populiarinimą ir šviečiamąją veiklą, juose buvo publikuojami žymių mūsų krašto medikų mokslo darbai.

2003 metais sueina 70 metų nuo šio reikšmingo Lietuvoje medicinos mokslinio tęstinio leidinio pasirodymo. Jo autorių kolektyvas – tai prieškarinio gydytojų karta, savo darbais garsinusi Lietuvos mokslą ir užsienyje. Deja, po 1940 metų, keičiantis istorinėms ir politinėms sąlygoms, šių mokslo darbų leidyba truko tik iki 1942 metų. Mokslo darbuose buvo spausdinami žymių to meto profesorių P. Avižonio, V. Lašo, V. Kuzmos, J. Šopausko straipsniai. Įdomu pažymėti, kad nustojus eiti šiam spauginiui Lietuvoje tik penktojo dešimtmečio pabaigoje pradėti leisti analogiški darbai.

„VDUMFD“ ištakos sietinos su „Medicinos“ žurnalu, kuriame Medicinos fakulteto medikai ėmė labai aktyviai bendradarbiauti nuo pat jo įkūrimo pradžios. Kaip jau buvo rašyta, sudaryta sutartis tarp Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto ir „Medicinos“. Leidžiant žurnalą aktyviai talkino universiteto medikai: profesoriai P. Avižonis, J. Bagdonas, K. Buinevičius, J. Blažys ir kiti [17, 1]. Šis bendradarbiavimas truko net 12 metų. Tačiau 1932 metais Medicinos fakultetas nutarė leisti savo leidinį, prasidėjo derybos tarp fakulteto atstovų ir „Medicinos“ žurnalo dėl sutarties sąlygų pakeitimo. Pagal pasirašytą naują sutartį „Medicina“ nuo 1933 metų gaudavo iš VDU MF 3000 Lt per metus, kiti 9000 Lt buvo skirti naujam „VDUMFD“ leidiniui.

Kodėl Lietuvoje neužteko vieno medicinai skirto teorinio ir praktinio žurnalo „Medicina“ ir kokios sąlygos privertė VDU MF leisti savo leidinį, galime tik spręsti iš kai kurių išryškėjusių priežasčių. Viena iš svarbiausių – išaugę universiteto medicinos darbuotojų poreikiai. Jų netenkino „Medicinos“ leidybos mastai, siaura profesinė tematika. Pagrindinė šio leidinio paskirtis buvo spausdinti Lietuvos gydytojų praktikų interesus atitinkančią medžiagą. Kitas svarbus bruožas – skelbti oficialią medžiagą, susijusią su Lietuvos sveikatos apsauga: įstatus, nutarimus, sveikatos ir gydymo įstaigų veiklos apyskaitas. Originalūs moksliniai universiteto medikų straipsniai sudarė tik trečdalį žurnalo turinio. Daugelį mokslinio, monografinio ir tiriamojo pobūdžio darbų tekdavo spausdinti įvairiuose gamtos mokslų žurnaluose. Tokia padėtis netenkino Lietuvos universiteto medikų poreikių. Tuo tikslu ir buvo įsteigtas medicinos leidinys, skirtas tik VDU Medicinos fakulteto teoriniams darbams, eksperimentiniams tyrimams, klinikinių disciplinų ir praktinių stebėjimų rezultatų apibendrinimams publikuoti.

Lietuvoje 1933–1942 metais „VDUMFD“ leidybą skatino palankiai susiklosčiusios ekonominės ir politinės sąlygos, didelis entuziazmas, išsilavinę medikai, pajėgūs plėtoti medicinos mokslą. Atskira knyga arba sąsiuvinis buvo leidžiami 6–10 lankų apimties mokslo darbai. Iš trijų atskirų knygų susidarydavo vienas tomas. 1933–1935 ir 1938–1942 metais šie mokslo darbai buvo spausdinami Kauno akcinės „Spindulio“ bendrovės spaustuvėje, 1936 metais – akcinėje bendrovėje „Rytas“, 1937 metais t. 4, kn. 1 išleista „Vilties“ spaustuvėje, 1935 metais t. 3, kn. 1 – Klaipėdoje. Per dešimtmetį pasirodė septyni tomai. Vieno tomo kaina – 20 Lt – buvo pastovi ir nesikeitė per visą leidimo laiką. Tačiau tiražas nenurodytas, ir spaudoje iki šiol nepavyko rasti reikiamos informacijos. Spaudos tyrinėtojo V. Užtupo nuomone, tiražas turėjo būti ne didesnis kaip 200 egzempliorių, kadangi VDU Medicinos fakulteto mokslo darbuotojų skaičiaus buvo panašus.

Apžvelgiant darbų tematiką į akis krinta jų įvairovė. „VDUMFD“ leidinyje buvo publikuojami Medicinos fakulteto mokslo darbuotojų straipsniai iš visų medicinos

mokslo sričių. Kaip įprasta tokio pobūdžio darbams, reikalaujama prie straipsnio pridėti santrauką viena iš užsienio kalbų (anglų, prancūzų, vokiečių), o pabaigoje nurodyti bibliografiją.

Ilgus metus prie šio leidinio triūsė ir jo redaktoriumi buvo profesorius P. Avižonis (1875–1939). Įžanginėje pirmojo tomo pratarmėje dežiu pasirinko garsaus prancūzų mokslininko L. Pastero žodžius: *Mokslas turi būti aukščiausias Tėvynės įkūnijimas* [34, 1]. Savo pateiktoje programoje rašė: *Medicinos fakultetas pasiryžo pradėti leisti šiuos „Medicinos Fakulteto Darbus“ turėdamas vilties, kad jie ilgainiui pataps nauju mokslieškųjų tyrimų plytėjimo akstinu [...] visų žinoma, kad mokslo lobynui ir iš mažų tautų atsitenka laimėti didelių brangenybių. Kiek ir kokių vertybių duos lietuvių kuriamas medicinos mokslo židinys, kas galėtų šiandien pasakyti?* [30, 1–2]. P. Avižonis redagavo leidinį septynerius metus, nuo 1933 iki 1939 metų. Apie profesoriaus gyvenimą ir veiklą paskelbta nemaža atsiminimų. Reikšminga J. Puzino knyga apie profesorių, 1979 metais išleista Čikagoje [18, 220]. P. Avižonis buvo ir nenuilstantis lietuvių kalbos puoselėtojas, vienas aktyviausių medicinos terminijos kūrėjų tarpukario Lietuvoje [6, 187–189]. Aukštuosius medicinos mokslus studijavo Petrapilio universiteto Gamtos fakultete (1895–1897) ir Dorpato universiteto Medicinos fakultete (1897–1900). Baigęs universitetą vertėsi laisva gydytojo praktika Lietuvoje. Nuo jaunystės susidomėjo akių ligų mokslu – oftalmologija; ji ir buvo pagrindinė jo tyrinėjimų tema. Įkūrus Lietuvos universitetą (1922), paskirtas ordinariiniu profesoriumi ir pirmuoju Medicinos fakulteto dekanu (1922–1923). Jo pastangomis pastatyti rūmai (1929–1930), specialiai pritaikyti Akių klinikai. Oftalmologijos klausimais P. Avižonis yra parašęs per 40 mokslo straipsnių, 26 mokslo populiarinimo straipsnius, nagrinėjo kovos su trachoma būdus, gydytojų etikos klausimus, aklujų globą, rengė organizacijų statusus. Daug jėgų atidavė „VDUMFD“ leidybai, nuolat spausdino juose savo straipsnius: „Ankstyba trachomos diagnozė“ (1933), „Atšokusios retinos gydymas diatermijos būdu“ (1934), „Beskylio tinklainės atšokimo prognozė“ (1939) ir kitus. Profesorius aktyviai dalyvavo žurnalo „Medicina“ redakcinės kolegijos, nuo 1925 m. – leidėjų komisijos „Archiv oftalmologii“ darbe. Buvo vokiečių ir prancūzų oftalmologų draugijų narys, nuo 1938 metų – tarptautinio žurnalo „Ophthalmologica“ leidėjų kolegijos ir redakcinės komisijos narys.

1939 metais P. Avižoniui staiga mirus, leidybinį, organizacinį ir vyriausiojo redaktoriaus darbą iki 1942 metų tęsė profesorius V. Lašas (1892–1966). Aptariant jo redakcinę veiklą (1939–1942) reikia prisiminti šio mokslininko kelią. Savo veiklą pradėjo Kauno Aukštuosiuose kursuose dėstydamas fiziologiją (1921). Po metų tapo VDU Medicinos fakulteto Fiziologijos ir fiziologinės chemijos katedros vedėju. Profesorius buvo ne tik gabus mokslininkas, bet ir puikus administratorius. Jo iniciatyva buvo pastatyta Akių ir Ausų-nosies-gerklės ligų klinikos, Medicinos fa-

kulteto centriniai rūmai ir viena iš moderniausių to meto Vidurio Europoje universiteto klinikų, t. y. dabartinė Respublikinė Kauno klinikinė ligoninė. Profesorius V. Lašas buvo vienas iš pirmųjų nepriklausomos Lietuvos medicinos mokslo kūrėjų, aukštosios mokyklos organizatorių. Svarbiausios jam buvo dvi temos – gyventojų mitybos ir alergijos problemos. Jis buvo vienas iš produktyviausių mokslininkų. „VDUMFD“ publikuota daug jo straipsnių: „Lietuvos gyventojų mitimas“ (1933), „Lietuvos gyventojų maisto racionas“ (1933), „Kolektyvinis maisto racionas“ (1934), „Mūsų maisto daviny“ (1938) ir kiti. V. Lašas ištyrė ir įvertino įvairių Lietuvos gyventojų grupių mitybą: valstiečių, amatininkų, dirbančiųjų protinį darbą, ligonių, kareivių, kunigų, ir susiejo ją su pragyvenimo lygiu, bendru išsilavinimu, žinių apie racionalią mitybą stoka. Ne veltui jo publikacijos fiziologijos tema mokslo darbų leidinyje sudarė net 27,7 proc., ir jis priskirtinas prie dažniausiai rašančių autorių.

Reiktų prisiminti garsų Lietuvoje chirurgą profesorių V. Kuzmą (1892–1942), išspausdinusį nedaug, tačiau labai originalių straipsnių. Jis pirmasis „VDUMFD“ paskelbė mokslo darbą – publikaciją vokiečių kalba „Organų transplantacijos klausimu“ („Zur Frage der freien Organtransplantation“, 1935). Šis darbas pirmas tokio pobūdžio Lietuvos chirurgijos istorijoje. V. Kuzma buvo labai plataus diapazono chirurgas. Rašė ortopedijos, traumatologijos, įvairių sąnarių ligų, pūlinių ligų, kraujo perpylimo klausimais. Mėgino atlikti ir širdies operacijas, deja, jos buvo nesėkmingos to meto sąlygomis. Profesoriaus viso gyvenimo credo geriausiai išreiškia šie 1925 metais iš Vienos rašyto laiško žodžiai: *Turiu dirbti kaip mašina laikrodžio mechanizmo sukamas. Ir tas mane moraliai visai patenkina, kad vien tik darbą, darbą ir darbą matau* [26, 54]. Intensyviai dirbdamas, parašė monografiją „Žvilgsnis į biologinės krypties medicinoje išsivystymą“, paskelbė per 60 mokslo darbų. V. Kuzmai staiga mirus (1942) liko daug neįgyvendintų jo darbų.

Įsimintinos „VDUMFD“ profesoriaus K. Buinevičiaus (1872–1953) 1935–1938 metų publikacijos iš mokslinių tyrinėjimų darbų „Klinikiniai stebėjimai“. Jis buvo vienas garsiausių Maskvos universiteto Medicinos fakulteto klinacistų. Pakviestas į VDU Medicinos fakultetą, dirbo Vidaus ligų klinikos direktoriumi. Vėliau savo ilgametę patirtį apibendrino monografijoje apie vidaus ligas „Klinikinės paskaitos“.

„VDUMFD“ originalių straipsnių paskelbė ir profesorius J. Žilinskas, žymus anatomas, antropologas. Tai „Serologinis Mažosios Lietuvos gyventojų (ir kitų baltų rasės tautų) giminiškumas“ (1935), „Kraujo grupių pavaldumas“ (1936), „Lietuvos vyro ir moters dubuo“ (1936). Kartu su asistentu R. Masalskiu išspausdino „Senojo geležies periodo Lietuvos gyventojų kaukolių studiją“ (1937). Tai buvo pirmasis tokio pobūdžio mokslinis antropologijos straipsnis Lietuvoje. Profesorius J. Žilinskas pagrįstai laikomas kraniologijos (kaukolių) mokslo pradininku Lietuvoje. Jo tyrinėjimų išvadomis, kaip pagrindiniais vertinimo rodikliais, savo darbuose rėmėsi vėlesnių kartų Lietuvos antropologai.

Įsimintinas VDU profesorės V. Mingailaitės-Tumėnienės darbas „Apie meningo-
kocinio meningito epidemiją Lietuvoje“ (1937). Iš medikių mokslininkų minėtina
VDU Akių klinikos vyr. asistentė O.Landsbergienė (1894–1957), paskelbusi origi-
nalų straipsnį „Aklumo priežastys Lietuvoje“ (1934). Jame labai išsamiai analizuo-
jama Lietuvos gyventojų bendra sanitarinė būklė, aprašomas medicinos pagalbos
teikimas sunkiais akių ligų atvejais, pateikiami statistiniai Lietuvos gyventojų serga-
mumo rodikliai. „VDUMFD“ bendradarbiavo ir savo pirmuosius mokslinius darbus
spausdino gydytojai, vėliau garsūs profesoriai V. Girdzijauskas, J. Šopauskas, J. Mac-
kevičaitė-Lašienė ir kiti. Rengiamų disertacijų tyrimo medžiagą čia skelbė VDU
Medicinos fakulteto jaunieji mokslininkai J. Zubkus, B. Šiaulis, J. Šopauskas.

„VDUMFD“ bendradarbiavo trisdešimt keturi autoriai; jie išspausdino septynias-
dešimt dvi nepaprastai plataus pobūdžio mokslinių studijų, monografinio pobūdžio
ir mokslo tiriamųjų darbų publikacijas. Teminė analizė parodė, kad daugiausia darbų
skelbta fiziologijos ir infekcinių ligų klausimais – po 27,7 proc., anatomijos –
13,8 proc., oftalmologijos – 12,5 proc., o kitų sričių tebuvo po 1 ar 2 publikacijas.

Apibendrinami mūsų straipsnio medžiagą, galime daryti šias išvadas:

1. XX a. trečiajame–penktajame dešimtmetyje Lietuvos medikai sugebėjo įveikti
visus kritinius etapus ir leisti pirmuosius lietuviškus profesinius mokslinės medi-
cinos periodikos leidinius. Publikuojamuose straipsniuose išryškėjo XX a. vidurio
medicinos mokslo raidos tendencijos, naujausios koncepcijos ir dėsningumai, bū-
dingi ne tik Lietuvos, bet ir užsienio medicinai.

2. Vakarų Europos medicinos mokslų veikiama Lietuvos Respublikos laikotarpiu
susiformavo ir veikė klasikinė Lietuvos medikų mokykla. Fundamentaliais tyrimais
ji suteikė galingą impulsą plėtoti visai naujoms medicinos šakoms, sudarė prielaidas
atsirasti naujoms medicinos mokslo teorijoms, keitė įsisenėjusias paradigmas ir
skatino naujoves.

3. XX a. trečiasis–penktasis dešimtmečiai – tai išskirtinis mokslinės medicinos
periodikos raidos etapas, pasižymintis tiek kiekybiniu, tiek kokybiniu šuoliu. Paly-
ginti su pirmaisiais dešimtmečiais, daugiau nei dešimteriopai išaugo medicinos pe-
riodinių leidinių skaičius, pasirodė pirmieji solidūs medicinos mokslo žurnalai.

4. Aptariamos lietuviškos mokslinės medicinos periodikos svarbiausias pranašu-
mas tas, kad ji tapo nepakeičiama mokslininkų bendravimo priemone.

5. Nepaprastai išsiplėtė mokslinių medicinos leidinių tematika. Straipsniuose gvil-
dentos naujos bakteriologijos, serologijos, alergologijos, medicinos statistikos, karo
medicinos, rentgenologijos, psichiatrijos, teismo medicinos, socialinės ir visuome-
ninės medicinos temos.

6. Šie žurnalai padėjo atskleisti bendruosius ir individualius medicinos mokslo
raidos dėsningumus, išryškino susiklosčiusias šio mokslo tradicijas ir suteikė puikią
galimybę prognozuoti medicinos mokslo šakų tolesnę plėtotę, paliko gausų to laik-

mečio gydytojų intelektualinį paveldą. Skelbtuose monografinio ir tiriamojo pobūdžio darbuose atsispindi gausi ir reikšminga lietuvių medikų mokslinė teorinė ir praktinė veikla, įamžinti fundamentalių medicinos tyrimų rezultatai.

7. Šie darbai tvirtai įeina į XX a. Lietuvos medicinos kultūros palikimą ir savo moksline svarba nenusileidžia garsioms Europos mokslininkų mokykloms. Todėl, kaip pažymi šiuolaikinių medicinos mokslo šakų tyrinėtojai [32, 25–34], tokia darbų apžvalga yra labai aktuali ir naudinga nūdienos kartoms. Liko originalūs lietuviški medicinos straipsniai, anotuojami užsienio kalbomis, tad su Lietuvos medicinos mokslo laimėjimais galėjo susipažinti ir kitų kraštų medikai. Straipsniuose keliamos aktualios medicinos problemos, pateikiamos naujoviškos kovos su ligomis priemonės rodė, kad bendras Lietuvos XX a. trečiojo–penktojo dešimtmečių sveikatingumo bei kultūros lygis neatsiliko nuo užsienio, o mūsų šalies medikai savo žiniomis ir patirtimi – nuo pažangiausių Europos medicinos mokslo atstovų. Jų darbai nužymėjo naujas Lietuvos medicinos raidos kryptis, sukūrė prielaidas garsioms Lietuvos medicinos mokykloms atsirasti ir plėtotis po Antrojo pasaulinio karo.

[teikta 2002 m. rugsėjo mėn.]

NUORODOS

1. ADOMAITIS, Antanas. Juozas Žemgulyš – pilietis, gydytojas, patriotas. *Medicina*, 1995, t. 31, nr. 4, p. 215–220. ISSN 1010–660–X.
2. *Akademikas Vladas Lašas*. Vilnius, 1980, p. 15.
3. ANDRIUŠIS, Aurimas. *Žurnalisto žinynas*. Vilnius, 1996, kn. 2, p. 161–176. ISBN 9986–425–18–2.
4. ANDRIUŠIS, Aurimas. Paskutinis redaktorius Jono Staugaičio paskyrimas. *Medicina*, 1995, t. 31, nr. 4, p. 221. ISSN 1010–660–X.
5. *Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune*. Vilnius, 1967, p. 17.
6. BRIAUKIENĖ, Birutė. Lituaništinė Petro Avižonio veikla. *Darbai ir dienos*, 1999, t. 10, p. 187–189. ISSN 1392–0583.
7. Gerbiamieji „Medicinos“ skaitytojai ir bendradarbiai. *Medicina*, 1922, nr. 6/7, p. 305–306.
8. GUDAITIS, L. *Platėjantys akiračiai*. Vilnius, 1975, p. 310.
9. LABUTYTĖ, Lina. *Medicinos knyga Lietuvoje 1918–1940 m.*: diplominis darbas. [Vilnius], 1985. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 85–3761, 288 lap.
10. *Lietuviški periodiniai leidiniai, 1832–1940*: kontrolinis sąrašas. Vilnius, 1993 [i. i. 1994]. 1035 p.
11. „Medicinos“ anketos rezultatai. *Medicina*, 1929, nr. 1, p. 1–14.
12. MATULEVIČIUS, A. J. Staugaitis – „Medicinos“ redaktorius. *Medicina*, 1929, nr. 11, p. 808–812.
13. NORVAIŠIENĖ, Jūratė. Kauno medicinos draugija ir jos reikšmė Lietuvos sveikatos apsaugos organizacijai bei medicinos mokslui 1919–1920 metais. *Acta musei historiae medicinae et pharmaciae Lituaniae*, 1995, vol. 2, p. 132. ISBN 9986–451–19–9.

14. NORVAIŠIENĖ, Jūratė. Einant pareigas... *Sveikatos apsauga*, 1989, nr 1, p. 34–36. ISSN 0491–6514.
15. Nuo „Medicinos“ redakcijos. *Medicina*, 1927, nr. 1/2, p. II–IV.
16. Nuo Redakcijos. *Medicina*, 1924, nr. 1, p. 1–3.
17. Penkioliktuosius „Medicinos“ gyvavimo metus pradėdant. *Medicina*, 1934, nr. 1, p. 1.
18. PUZINAS, Jonas. *Profesorius medicinos daktaras Petras Avižonis*. Čikaga, 1979. 220 p.
19. RUZGAS, Albertas. Periodinių leidinių tipai. Laikraštis ir žurnalas. Iš *Žurnalisto žinynas*. Vilnius, 1996, kn. 2, p. 236. ISBN 9986-425-18-2.
20. *Słownik biograficzny polskich nauk medycznych XX wieku*. Warszawa, 1991, t. 1, z. 1. 92 p. ISBN 83-86062-15-0.
21. STAKULIENĖ, Silvija. Jonas Staugaitis ir „Medicinos“ žurnalas (1922–1944). *Bibliografija*, 2000. Vilnius, 2001, p. 57–63. ISSN 1392-1991. ISBN 9986-415-39-X.
22. STAKULIENĖ, Silvija. Lietuviškoji medicinos periodika: ištakos ir raida Lietuvoje iki XX a. trečiojo dešimtmečio. *Knygotyra*, 2001, t. 37, p. 220–230. ISSN 0204-2061.
23. STAKULIENĖ, Silvija. Lietuviškos medicinos periodikos raida 1904–1914 metais. *Bibliografija*, 1999. Vilnius, 2000, p. 81–83. ISSN 1392-1991. ISBN 9986-415-39-X.
24. STAUGAITIS, Jonas. „Medicinos“ laikraščio dešimties metų sukaktuvių proga. *Medicina*, 1930, nr. 3, p. 308–315.
25. ŠEREŠEVSKIENĖ, O. *Visuomenės kova su tuberkulozu ir jos organizacijos planas*. Kaunas, 1922. 9 p.
26. ŠIURKUS, Telesforas. *Vladas Kuzma*. Vilnius. 1967, p. 54.
27. URBONAS, V. Lietuvių žurnalai ir jų sistemos kūrimas tipologinių modelių pagrindu. *Trakai*; Vilnius, 1999, p. 54. ISBN 9986-510-30-9.
28. *Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Medicinos istorijos muziejus*. Jono Staugaičio archyvas, f. 10, b. 32, lap. 10.
29. *Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Medicinos istorijos muziejus*. Jono Staugaičio archyvas, f. 10, b. 6, lap. 5–8.
30. *Vytauto Didžiojo Universiteto Medicinos fakulteto darbai*, 1933, t. 1, kn. 1, p. 1–2.
31. ŽUKAS, V. *Lietuvių bibliografijos istorija*. D. 1. Vilnius, 1983, p. 183–184.
32. МИРСКИЙ, Марк. Российская история медицины и современность. *Acta medico-historica Rigensia*. Vol. 5. Рига, 2000, p. 25–34. ISSN 1022-8012.

LITHUANIAN SCIENTIFIC MEDICAL PERIODICALS IN THE THIRD–FIFTH DECADE OF THE 20TH CENTURY (TILL 1944)

SILVIJA STAKULIENĖ

Abstract

The aim of this article – to overview two scientific medical periodical publications “*Medicina*” (*Medicine*) and “*Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto darbai*” (*Scientific Works of the Medical Faculty of Vytautas Magnus*). They were begun to be published in Lithuania only after having regained the freedom of the press. Research period covers the years 1920–1944. The author analyzes their origin, publishing process and consistency of evolution. It is still not well enough investigated subject in the history of Lithuanian medicine and press.

The very first Lithuanian scientific magazine on medicine appeared in 1913. It was "Medicina ir gamta" (*Medicine and nature*) edited and issued by the famous doctor S. Manulaitis. Its publication was ceased and only after seven years, in 1920, there was issued the magazine "Medicina" (*Medicine*), the continuer of its ideas.

The first editor of the aforementioned publication was J. Žemgulys. Since No 6/7 dated 1922, when he gave up his position as an editor the work was continued by J. Staugaitis. *Medicina* was published till 1944. Its contributors were famous physicians P. Avižonis, V. Lašas, V. Kuzma and others. After the journal ceased being published, it was renewed only in 1990 under the same title.

Since 1933, "Vytauto Didžiojo Universiteto Medicinos fakulteto darbai" (*VDUMFD*) started to be issued. It was an extremely significant event in the history of Lithuanian medicine. This unique publication has been published during the years 1933–1942. Its first editor was professor P. Avižonis (1933–1939) who was active both in publishing and scientific work. After his death the position was taken over by professor V. Lašas (1939–1942). *VDUMFD* were published in non-periodical issues in 6–10 printer's sheets. Three separate books or issues comprised one volume. Many renowned scientists collaborated in this publication: V. Kuzma, V. Mingailaitė-Turnėnienė, J. Žilinskas, K. Bui-nevičius and lots of unnamed; in all 34 physicians and 72 works from different subject areas were published.

These first scientific medical publications *Medicine* and *VDUMFD* demonstrated that dedicated kernel of physicians has formed in Lithuania who were able to publish research works from their fields of interest. Due to their knowledge and experience, Lithuanian physicians were among the progressive ideas and scientific innovations propagating European representatives. These works were like the first beacons, which built a path into the future, directed to the new development trends in medicine and created preconditions for the establishment and development of famous Lithuanian medical institutions in Lithuania after the World War II.